

БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ КАСБИЙ-ПЕДАГОГИК ИЖОДКОРЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ШАРТЛАРИ ВА БОСҚИЧЛАРИ

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси бошлиғи ўринбосари, педагогика фанлари доктори (DSc), доцент **Одил Алмуратович Қўйсинов**



Анотация: Мақолада бўлажак ўқитувчиларнинг касбий-педагогик ижодкорлигини ривожлантиришнинг педагогик ва психологик шарт-шароитлари ҳамда босқичлари мазмун моҳияти очиқ берилган. Бўлажак ўқитувчининг ўз касбий фаолиятини самарали амалга ошириши учун шахсий сифатлар талқини ҳамда психологик ҳолатлар ёритилган. Шунингдек, бўлажак ўқитувчининг касбий тайёргарлиги жараёнида касбий-педагогик ижодкорлик компетентлигини ривожлантиришнинг шартлари ҳамда ижодкорлик кўникмаларини ривожлантиришнинг репродуктив, продуктив, қисман изланувчан ва креатив даражаларда ижодкорлик кўникмаларини шакллантириш масалалари ёритилган.

Калит сўзлар: касбий-педагогик ижодкорлик, компетенция, педагогик ва психологик шартлар, дидактик босқичлар, техник фикр юритиш, ўз кучига ишониш, ўз касб маҳоратини тинмай ошириб бориш, жараёнларни эмоционал-қатъийлик билан бошқара билиш, кўникмалар ва малакалар.

Аннотация: В статье раскрыта сущность содержания педагогических и психологических условий и этапов развития профессионально-педагогического творчества будущих учителей. Освещается трактовка личностных качеств и психологических условий, позволяющих будущему учителю эффективно осуществлять свою профессиональную деятельность. Также охвачены условия развития профессионально-педагогической творческой компетентности в процессе профессиональной подготовки будущих учителей и формирования творческих навыков на репродуктивном, продуктивном, частично исследовательском и творческом уровнях творческих способностей.

Ключевые слова: профессионально-педагогическое творчество, компетентность, педагогические и психологические условия, дидактические этапы, техническое мышление, уверенность в себе, постоянное совершенствование профессиональных навыков, умение управлять процессами с эмоциональной устойчивостью, навыки и способности.

Abstract: The article reveals the essence of the content of pedagogical and psychological conditions and stages of development of professional and pedagogical creativity of future teachers. The article covers the interpretation of personal qualities and psychological conditions that allow a future teacher to effectively carry out his professional activities. It also covers the conditions for the development of professional and pedagogical creative competence in the process of professional training of future teachers and the formation of creative skills at the reproductive, productive, partly research and creative levels of creative abilities.

Key words: professional and pedagogical creativity, competence, pedagogical and psychological conditions, didactic stages, technical thinking, self-confidence, the ability to constantly improve their professional skills.

Жамиятда амалга ошириладиган ислохотлар талабларига тўла жавоб берувчи, ишлаб чиқариш соҳасида юзага келган рақобатга бардошли, кескин ўзгаришларга мослаша олувчи, шунингдек, меҳнат бозорида ўқитувчилар

малакасига қўйилаётган талаблар даражасида самарали фаолият юритувчи шахсни шакллантириш жуда муҳим жараён ҳисобланади. Бу борада Давлат таълим стандартларида касб таълими ўқитувчиларига қўйиладиган талаблар билан бир қаторда бўлажак касб таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантиришнинг педагогик шарт-шароитлари, механизми, методлари ҳамда технологияларини ишлаб чиқишга ҳам алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Бўлажак касб таълими ўқитувчилари педагогик ва муҳандислик билимларига эга бўлишлари кераклиги малака талаблари ва давлат таълим стандартларида белгилаб қўйилган.

Бўлажак ўқитувчининг ўз касбий фаолиятини амалга ошириши учун куйидаги шахсий сифатлар зарур: ижодкорлик, техник фикр юритиш, ўз кучига ишониш, ўз касб маҳоратини тинмай ошириб бориш, жараёнларни эмоционал-қатъийлик билан бошқара билиш, касбий компетенциянинг юзага чиқиши натижалари шулар жумласидандир.

Ижодий фаолият узоқ вақт тайёргарлик кўришни, эрудицияни, қобилиятларни талаб қилувчи ижодий жараён ҳисобланади. Ижодий фаолият – инсоннинг узоқ фаолияти асоси, барча моддий ва маънавий бойликлари манбаидир.

Бўлажак касб таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлигини ривожлантиришда инсоннинг ижодкорлик фаолияти, ижодий фикрлашининг асосий унсурлари шаклланиши даражаси катта таъсир кўрсатади ва ўқитувчилик фаолиятининг сермаҳсуллигини оширади.

Таълим жараёнини лойиҳалаш педагогнинг касбий фаолияти сифатида талабалар – бўлажак касб таълими ўқитувчилари томонидан уларнинг касбий-педагогик тайёргарлик жараёнида ўзлаштирилиши мумкин.

Касбий-педагогик ижодкорлик компетентлигини амалга ошириш учун, психологик-педагогик шарт-шароитлар яратилиши лозим. Касбий-педагогик ижодкорлик фаолияти педагогик шарт-шароитлар яратишни таснифлаш негизида шахс фаолиятининг таркибий компонентлари: билиш, ижодий, коммуникатив, бадий фаолиятлар ётиши мумкин. Шунга кўра, беш хил психологик ҳолатни ажратиш мумкин:

1. Педагогик фаолиятнинг ўзига хос услубини ва касбий-педагогик ижодкорликни ривожлантириш жараёнини лойиҳалашнинг моҳиятини, тамойилларини ва жараёнларини билиш.

2. Касбий педагогик фаолиятга ҳиссий ва қадриятли муносабат, олий таълим муассасаларида ўқув жараёнини самарали ташкил этиш зарурлигига ишонч ҳосил қилиш.

3. Олий таълим муассасаларида ўқув жараёнини касбий-педагогик ижодкорликни ривожлантиришга қаратилган креатив даражада амалга ошириш қобилияти.

4. Жамоавий фаолият жараёнида бошқа одамлар билан ўзаро коммуникатив компетенцияга йўналтирилган алоқаларни йўлга қўйиш.

5. Касбий-педагогик ижодкорликни ривожлантиришга йўналтирилган таълим жараёни лойиҳасини мантиқий ва уйғунлаштиришга бўлган эҳтиёж ва қобилият.

Бўлажак касб таълими ўқитувчилари касбий-педагогик ижодкорликларини ривожлантиришнинг **биринчи шarti** бошқа олий таълим муассасалари сингари педагогик йўналишдаги таълим тизимида ҳам илғор, инновацион ва етакчи бўлган билим олиш технологияларини яратиш жараёни билан боғлиқ. Талабаларнинг билим олишида касбий-педагогик ижодкорликни ривожлантириш жараёнини такомиллаштириш шартли равишда икки йўналишга ажратилади. Биринчи йўналиш ташқи омиллар ва таъсирларга қаратилган. Бўлажак касб таълими ўқитувчисининг касбий-педагогик ижодкорлик фаолияти мазмуни, уни ташкил этиш тамойиллари, босқичлари, таркибий қисмлари, ўқув жараёни лойиҳалаш даражалари ҳақида билимларни ишлаб чиқиш, ўқувчиларнинг олий таълим муассасаларида касбий мустақил фаолиятларини бошқариш учун ахборот базасини шакллантиришидир.

Касбий-педагогик ижодкорлик компетенциясини ривожлантиришнинг иккинчи йўналиши талабанинг шахсига йўналтирилган. Бу рефлексив фаолият: уларнинг шахсий хусусиятларини ўрганиш, педагогик ижодий фаолиятнинг индивидуал услубини онгли шакллантириш, шунингдек, олий таълим муассасаларида ўқув жараёнини шакллантиришнинг индивидуал услуби ҳисобланади.

Бўлажак касб таълими ўқитувчиларининг касбий-педагогик ижодкорликларини ривожлантиришнинг **иккинчи шarti** – педагогик кадриятлар тизимини шакллантириш билан боғлиқ лойиҳалаш фаолиятидир.

Касбий-педагогик ижодкорликларини ривожлантиришда ўқитувчининг ўз-ўзини такомиллаштириш ва ўзини намоён қилиш билан боғлиқ кадриятлари, яъни келажакдаги ўқитувчининг репродуктив фаолиятига эътибор қаратилади.

Учинчи шarti технологик-фаолият турига киради, чунки у ўқув жараёнини ишлаб чиқиш ва бажариш операциялари ва амалиётларни ўзлаштириши билан боғлиқ бўлиб, ушбу тадбирларни бажариш учун кўникмалар шакллантирилади. Касбий-педагогик ижодкорлик кўникмаларини ривожлантириш доимий равишда амалга оширилади: биринчи навбатда репродуктив, продуктив, қисман изланувчан ва креатив даражаларда ижодкорлик кўникмаларини шакллантириш вазифаси муҳим ҳисобланади.

Тўртинчи шарт ўқитувчининг коммуникатив қобилиятлари билан боғлиқ. Ўқув жараёнида касбий-педагогик ижодкорликни ривожлантириш усулларини ўзлаштириш жараёнида ўқувчиларни мустақил мулоқотчанлик фаолиятига жалб қилиш мумкин. Контекстли таълим ва ўқув амалиёти асосида амалга ошириладиган таълим касбий-педагогик ижодкорлик орқали амалга оширилиши мумкин. Таълим технологияларининг турли хил вариантларини муҳокама қилиш, уларнинг афзалликлари ва камчиликлари, муайян таълим технологияларини ишлаб чиқишда биргаликдаги тадбирлар, таълим

жараёнини тақлид қилиш – буларнинг ҳаммаси коммуникатив қобилиятни талаб қилади.

Ўқитувчининг касбий-педагогик ижодкорлик фаолиятини ривожлантиришнинг **бешинчи шарти** бўлажак ўқитувчининг малакаси, интуицияси ва шахсий имтиёзларига асосланган эстетик хусусиятга эгаллиги. Ушбу тадбирларнинг натижаси педагогик жараённинг нозик, чиройли ва уйғун лойиҳасини амалга оширади. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларининг эстетик дидини ривожлантириш, жумладан, лойиҳалаш фаолияти ривожланишига таъсир қилади.

Касбий-педагогик ижодкорлик фаолиятини бошқаришнинг педагогик шартлари педагогик жараёнлар тузилишига асосланган ҳолда ажратилиши мумкин: мақсад, мазмун, услуб ва воситалар, ташкилий шакллар, натижалар. Қуйида педагогик шартларни кўришимиз мумкин:

1. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларининг касбий-педагогик ижодкорлик кўникмаларини ривожлантиришга қаратилган мақсадларни белгилаш.

2. Педагогик таълим мазмунига ўқув жараёнини ишлаб чиқишнинг тамойиллари ва тартиби ҳақида маълумот киритиш.

3. Ўқитувчининг касбий-педагогик ижодкорлик кўникмаларини ривожлантириш ишларига йўналтирилган технологик таълимни танлаш.

4. Касбий-педагогик ижодкорлик компетентлигини ривожлантиришнинг ноанъанавий шакллари.

5. Натижаларни мониторинг қилиш – касбий-педагогик ижодкорлик компетентлиги даражаларини аниқлаш.

Педагогик шартлар ва босқичлар жуда ҳам шаффоф; уларга қисқача изоҳ берсак. **Биринчидан**, бўлажак касб таълими ўқитувчиларининг касбий-педагогик ижодкорлигини ривожлантириш фаолияти учун билим, кўникма ва малакаларини ошириш учун педагогик фаолиятни педагогик таълимнинг мақсад ва вазифалари тизимига киритиш зарур. **Иккинчидан**, мақсадга мувофиқ, "касбий-педагогик ижодкорлик" тушунчаси умумий касбий тайёргарлик мазмунига киритилган. Ўқитувчининг касбий-педагогик ижодкорлик компетентлигини ривожлантириш фаолияти мазмуни, тамойиллари, стратегияси ва жараёнлари ҳақида маълумотни ўз ичига олади.

Учинчидан, касбий-педагогик ижодкорлик компетентлигини ривожлантиришни ўқитиш усуллари ва воситаларини тушунтиришлар, мунозаралар, мустақил иш, машқ қилиш, таҳлил қилиш, моделлаш, лойиҳалаш ва бошқалар. **Тўртинчидан**, касбий-педагогик ижодкорлик компетентлигини ривожлантиришдаги машғулотларни ташкил этиш шакллари усуллар бўйича аниқланади. Ҳар қандай фаолиятнинг ривожланиши ушбу фаолиятга қўшилиш йўли билан содир бўлгандан сўнг, асосий шакллар фаол шакллар – дидактик ўйинлар ва малакавий педагогик амалиёт шаклида бўлиб ўтади. **Бешинчидан**, таълим натижаси – ўқув жараёнини ишлаб чиқиш қобилияти – аниқлаш ва баҳолаш жараёни ҳисобланади. Бунинг учун талабаларнинг касбий-педагогик ижодкорлик компетентлигини ривожлантириш мезонлари ва даражаларини аниқлаш ва уни қандай ташхис қилиш кераклиги аниқланади.

Шундай қилиб, бўлажак ўқитувчининг касбий тайёргарлиги жараёнида касбий-педагогик ижодкорлик компетентлигини ривожлантириш учун қуйидаги шартлар бажарилади:

1. Касбий-педагогик ижодкорлик компетентлигини ривожлантиришнинг моҳияти, мазмуни, педагогик фаолиятнинг индивидуал услубларини билиш, хусусан, уларнинг ҳаракатларининг босқичма-босқич амалга оширилишига эришиш.

2. Олий таълим муассасаларида ўқув жараёнини ташкил этишда касбий-педагогик фаолиятга экологик нуқтаи назар.

3. Репродуктив, изланувчи ёки ижодий даражада олий таълим муассасаларида ўқув жараёнини самарали ташкил этишга йўналтирилган имкониятлардан фойдаланиш.

4. Жамоавий фаолият жараёнида ижтимоий малакани ривожлантириш (касбий фаолиятни моделлаштириш моделлари).

5. Таълим жараёни лойиҳасини мантиқий жиҳатдан чиройли тарзда яратишга бўлган эҳтиёж ва қобилият.

6. Олий таълим муассасаларида педагогик жараённи бўлажак касб таълими ўқитувчисининг касбий-педагогик ижодкорлик компетентлигини ривожлантириш фаолиятини эгаллашга қаратилган мақсади.

7. Педагогик таълим мазмунига оид(умумий касбий бўлинма) таълим жараёни касбий-педагогик ижодкорлик компетентлигининг табиати, тамойиллари ва тартиби ҳақида маълумот.

8. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларининг касбий-педагогик ижодкорлик компетентлигини ривожлантиришга йўналтирилган талабаларни ўқитиш технологияси.

9. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларининг касбий-педагогик ижодкорлик компетентлигини ривожлантириш жараёнини ташкил этишнинг ноанъанавий шакли.

10. Натижаларнинг назорати – бўлажак касб таълими ўқитувчилари томонидан ўқув жараёнида касбий-педагогик ижодкорлик компетентлигини ривожлантириш қобилиятини аниқлаш ва баҳолаш.

Бўлажак касб таълими ўқитувчиси томонидан касбий-педагогик ижодкорлик компетентликларини ривожлантириш фаолияти муваффақиятли амалга оширилиши учун психологик ва педагогик шартлар асосида дидактик жараён ташкил этилиши бўлажак мутахассисларнинг етук, жаҳон талабларига жавоб берадиган тарзда тайёрланишига замин тайёрлайди.

Адабиётлар:

1. Қўйсинов О.А., Муслимов Н.А. Касб таълими ўқитувчиларини тайёрлашда мустақил таълимни ташкил этишнинг назарияси ва методикаси. Монография. Т.:“Фан”, 2009. - 92б.

2. Исмаилова З.К. Талабаларнинг касбий педагогик малакаларини шакллантириш: Дисс. ... пед. фан. ном. – Т.: 2000. – 186 б.

3. Kuysinov O.A. Developing Professional-Pedagogical Creativity of Future Professional Education Teachers based on Competencial Approach // Eastern European Scientific Journal. - Germany, 2018. №4. – P.257-263. (13.00.00; №1).

4. Муслимов Н.А. Бўлажак ўқитувчининг лойиҳалаш фаолияти. 2012. Ўқув қўлланма. 6,1 б.т.